

Міжнародна діяльність російських музеїв як елемент ведення агресивної війни

(лютий 2022 – серпень 2024 року)

Вплив Москви через культуру: чому важливо аналізувати

Після 24 лютого 2022 року, коли Росія, що є постійним членом Ради Безпеки ООН, здійснила повномасштабне вторгнення в Україну, остаточно проявилось, що чинна система забезпечення міжнародної безпеки не працює.

ООН, ОБСЄ, НАТО, інші структури виявилися абсолютно безпорадними і не змогли попередити найбільшу війну у Європі за 80 років.

Однією з причин часткового успіху Москви є застосування практик, до яких вільний світ виявився неготовим.

Російська агресія має гібридний характер, що передбачає активне використання допорогових засобів та мілітаризацію (тобто перетворення на зброю) усього, що відповідає меті: продовольства, ліків (вакцин), кіберпростору, критичної сировини, мігрантів, вільної навігації, медіа, соціальних мереж, релігійних організацій тощо.

Автократичний російський режим перетворює на вразливості і застосовує як зброю те, що у демократичному світі вважається цінністю. Свободу слова, вільні вибори, гуманізм як засадничу ідею та ін.

Внаслідок цього демократичні суспільства виявилися нездатними розпізнавати загрозу на початкових стадіях і адекватно реагувати. Наприклад,

сприймати інспіровані Кремлем атаки мігрантами на південні та східні кордони ЄС саме як безпекові загрози, а не різновид гуманітарної кризи.

Це ж стосується і мереж поширення російської пропаганди та дезінформації у Європі та США. З ними почали боротися надто пізно, адже росіяни та агенти їхнього впливу довго розігравали карту «захисту свободи слова».

Культура в усій її повноті – для Кремля є елементом когнітивної зброї. Тобто зброї, яка впливає саме на розпізнавання загроз і ухвалення рішень. Російська Федерація позиціонує свою культуру як «експортну» «наступальну» галузь, що покликана сприяти забезпеченню інтересів Росії у процесі міжнародної взаємодії, у тому числі – під час ведення війни.

Після нападу Росії на Україну у 2014 році та певного охолодження стосунків з країнами вільного світу, влада РФ розпочала так званий «поворот на схід». Щоб уникнути ізоляції у міжнародних справах і продемонструвати, що спроби приборкати російського агресора марні.

У 2022 році криза поглибилася. Російська влада значно активізувала контакти з країнами Азії, Африки, Латинської Америки та Карибського басейну («Глобального Півдня» або «світової більшості», як це позиціонують росіяни). Кремль переслідує дві практичні мети:

- Зруйнувати режим міжнародних санкцій, щоб забезпечити експорт для отримання ресурсів на ведення війни, а також щоб налагодити «паралельний» та «сірий» імпорту товарів і сервісів, без яких Росія не здатна виготовляти сучасну зброю та задовольняти критичні потреби;
- Нав'язати світу новий порядок – заснований не на правилах, а на силі. РФ будує коаліцію автократій, які підтримують її у протистоянні з «колективним заходом» і демократичними країнами в цілому.

Доведено, що обхід санкцій на продаж нафти здійснюється через Китай, Індію та деякі інші країни «Глобального Півдня». «Сірий» імпорту комплектуючих для виготовлення ракет та іншої зброї, виробництва, зокрема, США, Німеччини, Франції, Італії та ін., налагоджено через країни Центральної Азії, Перської затоки, Вірменію, Туреччину тощо. Російська культура обслуговує цей «поворот на схід»: пояснює, відкриває нові двері, поглиблює взаємини.

З іншого боку, культура використовується для впливу на демократичні суспільства, щоб пом'якшити реакцію на агресію, сформувати вигідний агресору порядок денний. Російська культура заважає бачити вбивства українських дітей росіянами і глобальне зростання загроз для демократій.

Тобто йдеться не тільки про Україну. Йдеться про те, яким буде світ. Хто буде архітектором світового ладу. І хто визначатиме цінності, які будуть закладені в його фундамент. Культура – на передовій цієї боротьби.

Музеї – це найбільш універсальна російська культурна зброя, придатна до застосування у будь-якій країні, у різних формах і контекстах. Тому важливо розуміти, як і для чого Росія їх використовує. Щоб запобігти поглибленню глобального розколу. Адже місія музеїв – єднати людей, а не сприяти поділу.

Загальна ситуація

Музейні установи посідають чільне місце у культурній активності Москви за кордоном. Основним вектором тривалий час був західний. Після 1991 року російські музеї послідовно розвивали свою присутність у Європі та Америці, створюючи філії та товариства «друзів». Здійснювався активний обмін виставками, відбувалися інтенсивні контакти на рівні музейних фахівців.

У 2014 році внаслідок збройної інтервенції та окупації Криму, Севастополя, частини Донецької та Луганської областей України для музеїв ситуація майже не змінилася, за виключенням погіршення музейних стосунків РФ з США.

Європа залишалася відкритою для РФ, Москва активно використовувала інструменти культури для спотворення картини, позиціонуючи свій акт агресії як «конфлікт» на «історичних» російських землях, де немає агресора та жертви нападу, а є «сторони внутрішнього конфлікту».

Водночас, оскільки відбулася корекція зовнішньополітичного вектору Росії – «поворот на Схід» - музеї РФ почали активніше розвивати контакти з країнами Азії та Африки.

Після вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року сталися якісні зміни. РФ перенесла акценти культурної взаємодії на країни так званої «світової більшості» («Глобальний Південь»).

Публічною платформою «повороту на схід» є зміцнення концепту «суверенних культур» та їхній захист від «[спроб нав'язування](#) псевдогуманістичних та інших неоліберальних ідеологічних установок, що призводять до втрати людством традиційних духовно-моральних орієнтирів та моральних принципів».

Російські музеї та їх очільники діють чітко у межах загальної політики путінського режиму.

У 2014 році низка музейних фахівців, у тому числі тих, хто обіймав керівні посади у міжнародних комітетах ICOM, висловили публічну підтримку окупації Криму та Севастополя.

З 2022 року російські музеї діями підтримують війну, а також забезпечують прикриття військових злочинів. Так само вони повною мірою забезпечують форсований «поворот на Схід» у російській політиці.

У взаємодії з ICOM росіяни переконують, що «конфлікти» не мають заважати професійним контактам, замовчуючи злочинний характер війни та свою роль у привласненні музейної спадщини України.

Квінтесенцією цього підходу є вислови президента Союзу музеїв Росії, директора Державного Ермітажу Михайла Піотровського:

- в [інтерв'ю «Російській газеті»](#) 22 червня 2022 року: «...А наши последние выставки за рубежом - это просто мощное культурное наступление. Если хотите, своего рода "спецоперация". Которая многим не нравится. Но мы наступаем. И никому нельзя дать помешать нашему наступлению... Это наш давнишний выбор, мы неразрывны с европейской культурой и с самой Европой. Специальная военная операция на Украине тут ничего не меняет. Внутри Европы с избытком было разногласий и войн - от Тридцатилетней до Первой мировой».
- в [інтерв'ю «Російській газеті»](#) 10 січня 2024 року: «...На Донбассе надо делать примерно то же, что мы делаем по всей России, когда проводим Дни Эрмитажа. Такое включение и сделает их частью одного с нами пространства. Да, оно горит в огне, но это часть нашего пространства. И не надо все делать так, как будто нет спецоперации. Есть спецоперация. Но ситуация требует от нас и всевозможной невоенной работы. И СВО

только тогда будет победной, если сзади, кроме того, кто куёт снаряды, будет стоять и тот, кто готов к следующему дню после Победы»...

Президент національного комітету ICOM Росії, директор Музею-заповідника «Гатчина» Василь Панкратов у травні 2024 року на фестивалі «Інтермузей» задекларував звичний режим роботи у рамках ICOM на рівні міжнародних комітетів і тертя з окремими національними комітетами, висловив намір активно долучитися до генеральної конференції ICOM-2025 у Дубаї.

Діяльність російських музеїв очевидно порушує принципи Кодексу етики ICOM, що має бути враховано колегами під час контактів.

Зміни в основоположних документах РФ щодо міжнародної взаємодії

Російська Федерація має ґрунтовну нормативну базу з питань зовнішньої політики, яка регулює, у тому числі, питання міжнародного культурно-гуманітарного співробітництва.

До ключових та найбільш актуальних документів належать:

- Конституція РФ;
- Стратегія національної безпеки РФ (від 02 липня 2021);
- Концепція зовнішньої політики Російської Федерації (затверджена Указом Президента РФ 31 березня 2023 р.);
- Концепція гуманітарної політики Російської Федерації за кордоном (затверджена Указом Президента РФ 5 вересня 2022 року), тощо.

Ці документи містять відверто неправдиві твердження, на кшталт того, що «зовнішня політика Росії носить [миролюбний](#), відкритий, передбачуваний, послідовний, прагматичний характер, заснований на повазі загальновизнаних принципів та норм міжнародного права та прагнення до рівноправного міжнародного співробітництва з метою вирішення спільних завдань та просування спільних інтересів». Напад на Україну сховано за евфемізмом «заходи щодо захисту життєво важливих інтересів на українському напрямі».

Одним з принципів культурної політики РФ за кордоном у вересні 2022 року (!) проголошувалось [невтручання](#) у внутрішні справи інших держав.

У розвиток положень Концепції зовнішньої політики РФ, затвердженої Президентом Росії 12 липня 2008 року, Міністерство закордонних справ РФ у 2010 році напрацювало «Основні напрями політики Російської Федерації у сфері міжнародного культурно-гуманітарного співробітництва». На тлі цього документу найкраще прослідковуються зміни у підходах.

Зокрема, у 2010 р. регіональні пріоритети культурної взаємодії на двосторонньому рівні були розташовані так:

- Країни СНД;
- Країни «Групи восьми» (G8);
- США;

- Європа, зокрема, були акцентовані Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, Іспанія, інші західноєвропейські країни;
- Слов'янські країни;
- Країни Балтії – з врахуванням ставлення до російськомовного населення;
- Країни АТР, зокрема, Китай, Індія, Японія, Монголія, В'єтнам, та інші країни, вихідці з яких отримувати освіту в СРСР/Росії;
- Близький Схід, Африка, Латинська Америка.

В 2022 році пріоритети на двосторонньому рівні змінилися так:

- Країни «Групи 20» (G20; адже Росію було виключено з G8);
- Країни СНД, Абхазія та Південна Осетія (окуповані Росією території Грузії), так звані «ДНР» та «ЛНР» (які Росія на той момент «визнала», але ще не «включила» до свого складу);
- Країни Балтії, Молдова та Грузія – з врахуванням ставлення до російськомовного населення;
- Слов'янські країни;
- «Збереження Росії у європейській культурній взаємодії» (без згадки країн);
- Російська діаспора;
- Країни АТР, з особливим акцентом на Китай та Індію, а також Монголію, В'єтнам, Лаос;
- Докладно аргументовано необхідність розвитку стосунків з країнами Близького та Середнього Сходу, Африки, Латинської Америки. Якщо у 2010 р. йшлося про Палестинську національну автономію, то у 2022 р. - про Державу Палестина.

Тобто статус західного вектору суттєво знизився.

Ще більш наочно це проявилось у затвердженій у 2023 році концепції зовнішньої політики. США і англосаксонські країни зображені як головний ворог, європейський напрям - за залишковим принципом, натомість серед головних пріоритетів – Китай та Індія, ісламський світ, Африка, Латинська Америка і Карибський басейн.

Музейна діяльність з 2022 року повністю відображає зміну цих пріоритетів.

Основні міжнародні формати роботи російських музеїв

Російська культурна дипломатія використовує широкий спектр інструментів.

Зокрема, відправною точкою взаємодії часто є **офіційні та державні візити високого рівня**, за підсумками яких укладаються рамкові документи на рівні очільників держав чи урядів.

У подальшому ці домовленості поглиблюються і деталізуються на рівні Міністерства культури РФ, у тому числі – через затвердження двосторонніх **програм та планів культурної співпраці на 3 роки**.

Росія застосовує такі основні форми культурного співробітництва:

- **«Перехресний рік історії/культури/музеїв/туризму...»**, у рамках якого відбуваються десятки обмінних заходів у Росії та іншій країні. Є вищою формою взаємодії. Зазвичай «рік» оголошується на честь помітної дати – річниці встановлення дипломатичних відносин або укладання важливої двосторонньої угоди;
- **«Дні культури»** - найчастіше тривають до тижня і застосовуються з країнами, де тільки налагоджується взаємодія;
- **«Дні російської духовної культури»** - програма, до якої залучені тематичні заходи за підтримки РПЦ, або щодо духовних пам'яток.
- **«Русские сезоны»** - гастрольні заходи російських театрів та музичних колективів, які супроводжуються музейними та іншими заходами.

Росія часто комбінує формати в залежності від потреби. Наприклад, на 5-9 вересня 2024 року заплановані **«Дні духовної культури Росії» у Південно-Африканській Республіці**. До програми «днів» включено гастролі «Русских сезонов», а також виставка Державного історичного музею РФ «Новодівичий монастир. До 500-річчя заснування».

З 2021 року невід'ємною складовою роботи з підготовки «років» та «днів» є проведення за кордоном **музейних road-show**, до яких залучаються керівники провідних російських музеїв, що демонструють можливості своїх закладів для подальшого обміну виставками та іншими подіями.

Важливим елементом двосторонньої співпраці є **«музейні форуми/саміти»**, які найчастіше включаються до програми «років» чи «днів». Вони покликані забезпечити прямі горизонтальні контакти на рівні інституцій і фахівців.

З деякими країнами Росія мала/має усталені **двосторонні культурні форуми** з музейною складовою. Наприклад, Російсько-Фінляндські культурні форуми проводились щорічно з 2000 р. по 2022 роки.

Окремою формою просування російського порядку денного музейними засобами є **«ювілейні роки»** видатних діячів науки, культури, державних діячів, тощо. У рамках програми «років» створюються події у різних країнах.

Після загострення стосунків з «колективним Заходом» і активізацією теми «суверенної культури» Росія, крім традиційного культурного обміну, почала інтенсивно інвестувати у розвиток існуючих і створення нових **майданчиків міжнародної культурної співпраці на своїй території**.

Головним, **«парасольковим» майданчиком** є щорічний міжнародний культурний форум у Санкт-Петербурзі, який після перерви було відновлено у 2023 році зі зміною концепту – як **Форум об'єднаних культур**. Серед гостей, його відвідали близько 30 міністрів культури з країн Азії та Африки, з якими росіяни закріпили стосунки. Х-й Форум відбудеться 11-14 вересня 2024 року.

Головною російською галузевою подією є міжнародний фестиваль **«Інтермузей»**, який з 2024 року вирішено розділити на 2 частини: весінній форум та осінню експо. Це традиційний та відомий захід, який так само тепер зацентований за «світову більшість».

У 2022 році російська влада заснувала міжнародний **Дитячий культурний форум** (у серпні 2024 р. відбувся втретє), у 2023 р. – **Всесвітній фестиваль молоді** (перший відбувся у 2024 році у федеральній території «Сиріус», Сочі).

Ці події покликані розширити вплив Росії на нові аудиторії. Кожна з подій містить музейну складову (відвідання, спеціальні заходи тощо). Наприклад, у березні 2024 року учасникам фестивалю молоді демонструвати вкрай тенденційну виставку Музею сучасної історії Росії **«НАТО: історія обману»**, яку запланували і свідомо готувати з осені 2023 року.

Росія намагається створити міжнародні продукти за усіма головними жанрами культури та мистецтва. Зокрема, в останні роки РФ активно просуває за кордон Russian Films Festival, а в 2024 році ініціювала створення **Євразійської кіноакадемії**, щоб з 2025 року вручати Євразійську кінопремію (як альтернативу «Оскару» та провідним європейським кінофестивалям). Реанімовано міжнародний пісенний конкурс «Інтербачення», який за радянських часів був аналогом «Євробачення» для країн «соціалістичного табору». Відбувається дублювання спортивних турнірів.

Це спосіб «підібрати ключі» до країн з різними зацікавленнями. Фактично, у РФ наразі вже є універсальний набір, який дозволяє Кремлю «входити» до будь-якої країни «світової більшості». Особливо – до тих, які мають обмежені контакти з Європою та Америкою.

Музеї щільно інтегровані до цього процесу і як творці самодостатнього продукту, і як допоміжні гравці.

Наприклад, у липні 2023 року у Санкт-Петербурзі проходив Другий саміт «Росія - Африка». Вже згаданий М.Піотровський [відзначив музейні заходи](#), які створювали гостинне тло: *«...В «Манеже» проходить виставка сучасного африканського мистецтва «Перевернуте сафари». В Русском музее — виставка «Африка в руському мистецтві». Ермітаж к самміту відкриває виставку африканської скульптури».*

У розвиток африканського вектору очільник РФ В.Путін доручив створити Музей Африки з колекцій російських музеїв.

Російська влада на рівні документів стратегічного планування міжнародної взаємодії робить особливий акцент на публічному супроводі подій з використанням традиційних і нових медіа. Особливо підкреслено, що супровід має здійснюватися до, під час та після подій.

У країнах вільного світу вже відомо, що російські чи лояльні до РФ медіа є джерелом дезінформації, пропаганди та фейків. Враховуючи масштаб російського тиску, аудиторії у країнах «Глобального Півдня» будуть вразливими до такого штибу впливу.

Ще одним засобом масштабування російського культурного впливу є діяльність мережі **«Російських будинків»** (або російських культурних центрів),

які є складовою дипломатичних установ і працюють під егідою Федерального агентства у справах Співдружності Незалежних Держав, співвітчизників, які проживають за кордоном, та з міжнародного гуманітарного співробітництва (**Россотрудничество**).

Россотрудничество має представництво у понад 130 країнах світу. Визначальний вплив цю структуру має Служба зовнішньої розвідки Російської Федерації. Російські журналісти-розслідувачі стверджують, що «під дахом» Россотрудничества працюють кадрові співробітники [СВР](#), [ФСБ](#) та [ГРУ](#).

Представників Россотрудничества неодноразово викривали на діяльності, яка суперечить місії дипломатів.

Наприклад, у 2020 р. керівник представництва Россотрудничества у Чехії був висланий з країни через підозру у спробі отруїти мера Праги начебто через намір влади міста демонтувати пам'ятник радянському маршалу Івану Коневу. У 2013 р. керівник Россотрудничества у Вашингтоні був висланий через підозри у сприянні вербуванню громадян США.

З липня 2022 р. проти цієї структури введено санкції ЄС, Канади та Швейцарії. У США, Великій Британії та деяких інших країнах діяльність осередків де-факто припинена внаслідок висилки «дипломатів», серед яких були представники російських спецслужб. Зокрема, у квітні 2023 р. данське медіа Information [встановило](#), що представництво Россотрудничества використовувалося як прикриття для роботи російської розвідки у Копенгагені, а частину персоналу вислали як співробітників СВР та ГРУ.

Втім, у багатьох країнах дана структура продовжує працювати і користуватися перевагами дипломатичного імунітету. З 2022 року саме на базі «російських будинків» та «культурних центрів» мережі Россотрудничества відбуваються музейні заходи у європейських містах. Також на базі медіатек «російських будинків» розгорнуто мережу «віртуальних філій» Руського музею.

Крім цього в інтересах Росії працюють партнерські «російські будинки», громадські асоціації, організації за інтересами. Ці суб'єкти дуже часто скеровуються, фінансуються або мають інші зв'язки зі структурами, які тісно пов'язані з СВР РФ.

Таким чином, Російська Федерація володіє різноманітним культурним інструментарієм впливу на міжнародну аудиторію для досягнення зовнішньополітичних цілей. Музеї інтегровані до цієї роботи на системному рівні. У підсумку це призводить до використання музеїв у якості ширми для маскування злочинів війни, а також своєрідних «ключів» для «відмикання» країн, де російська влада має інтереси для забезпечення війни.

Де-факто музеї є частиною політики РФ щодо розгортання глобального протистояння між автократіями та демократіями.

Це суперечить місії музею, спотворює її в інтересах міжнародних злочинців.

Діяльність та плани напередодні повномасштабного вторгнення

2021 рік, який передував року повномасштабного вторгнення Росії в Україну, був особливим у зв'язку з тим, що це був період часткового відновлення і повернення офлайн-форматів після жорстких обмежень пандемії COVID-19.

Наприклад, на 2020-21 рр. було заплановано проведення «Русских сезонов» у Франції, Бельгії, Люксембурзі. В підсумку вони були частково проведені у Франції напочатку 2020 р., та відновлені у Бельгії в середині 2021 р. Також в кінці 2021 р. відбулися «Русские сезоны» у Південній Кореї.

У 2020 р. було проголошено «перехресний рік» Росія – **Киргизстан**, проте зупинено і відновлено у липні 2021 року, завершено у грудні 2022 року.

У 2021 році стартував Рік гуманітарного співробітництва Росія – **Єгипет**, у межах якого в червні 2021 року відбулося російське музейне road-show, завершився «рік» у липні 2022 року культурним форумом у Каїрі.

2021 рік було проголошено «Роком культури **ШОС**», у цьому контексті в Тулі відбувся перший музейний саміт країн ШОС.

Також Мінкультури РФ запропонувало провести road-show та музейний саміт у Катарі (не відбувся).

Восени 2021 року відбулося масштабне повернення російських музейних форматів до Європи.

Ключовою фаховою подією стало проголошення у 2021 році «перехресного» **Року музеїв Росія-Італія**, у рамках якого 30 вересня 2021 р. відбувся російсько-

італійський музейний саміт за участі міністрів культури обох країн. Взяли участь представники провідних музеїв, відкрито низку масштабних виставкових проєктів, 60 заходів було заплановано на 2022 рік.

Так само у 2021 році стартував «Рік історії» **Росія – Греція**, що супроводжувався низкою виставок, більшість яких була запланована на 2022 рік.

У вересні 2021 р. відбулося відкриття низки потужних виставок у **Франції**. Зокрема, президент Франції Е.Макрон відкрив виставку живопису з колекцій провідних російських музеїв (Державний Ермітаж, ДММ ім.О.Пушкіна тощо) у Фонді Луї Віттон. Макрон публічно подякував особисто очільнику РФ В.Путіну за його внесок в організацію цієї виставки.

У жовтні 2021 р. виставку «Ілля Рєпін» у паризькому музеї мистецтв Petit Palais представила Третьяковська галерея.

Також у вересні 2021 року відбувся **російсько-сербський** музейний форум та в онлайн-форматі – XXII **російсько-фінляндський** культурний форум.

Загалом напередодні повномасштабного вторгнення Росії в Україну в Європі перебувало 27 значних виставок російських музеїв, які нараховували понад 1,5 тис. предметів. Крім цього діяли філії Ермітажу в Амстердамі (Нідерланди) та Руського музею у Малазі (Іспанія).

Тобто понад сім років війни Росії проти України російські музеї були одним з інструментів, який дозволяв агресору маскувати суть своїх дій, зберігати вплив на громадську думку у провідних країнах – Великобританії, Німеччині, Франції, Італії, Нідерландах тощо. Це одна з причин, чому європейські суспільства не були здатні розпізнати загрозу і зараз зберігають ілюзії щодо РФ.

Москва працювала над збереженням контактів на заході, водночас розвиваючи східний вектор. 2022 рік мав бути дуже насиченим музейними та іншими культурними подіями у Європі.

На 2022 р. «Русские сезоны» планувалися у Швеції, Данії та Норвегії (скасовано).

На 2021 рік планувався «перехресний рік театру і літератури» Росія-Австрія, але зустрічі лідерів музейних та театральних спільно країни та проведення у Відні російського музейного road-show перенесли на 2022 р. (скасовано).

Впродовж кількох років Росія на державному рівні готувалася до відзначення у 2022 році 350-річчя з дня народження імператора Петра I. У 2021 році було створено Асамблею петровських музеїв (понад 100 учасників). План заходів включав 157 позицій, у т.ч. – 7 виставок з музейними предметами та 21 стендову виставку.

Планувалося створити на честь Петра I перший європейський культурний маршрут під егідою Ради Європи зі штаб-квартирою в Росії (ідею підтримували Франція, Нідерланди, Бельгія, Австрія) та закрити ювілейний рік Міжнародним Петровським конгресом в Амстердамі у філії «Ермітажу» напочатку 2023 року.

Повномасштабний напад на Україну ці та інші плани перекреслив.

Міжнародна активність російських музеїв з лютого 2022 року

Перелік основних міжнародних подій – у додатку 1.

Діяльність щодо окупованих територій в період червень – серпень 2024 р. – у додатку 2.

Перша половина 2022 року пройшла під знаком згортання російських виставкових проектів у Європі та повернення речей, що тривало до початку липня 2022 року.

Зокрема, Руський музей вивіз усю колекцію і де-факто згорнув роботу філії в Іспанії, Музеї Московського Кремля повернули яйця Фаберже та інші експонати (у тому числі – найбільше з відомих яйце «Московський Кремль») з виставки «Фаберже у Лондоні: від романтики до революції», що проходила у Музеї Вікторії та Альберта. Відбулося публічне дистанціювання філії Ермітажу в Амстердамі від російського музею (однак є припущення щодо збереження непублічних контактів та готовності до публічного відновлення взаємодії).

Скасовувалися інші заплановані події (виставка Музеїв Московського Кремля у Ватикані, виставка ДММ ім.Пушкина у Лондонській галереї мистецтв, проекти у Франції, Італії, Греції, Швейцарії тощо).

3-го березня 2022 року Мінкультури РФ непублічно наклало «тимчасову» заборону на вивезення музейних речей за кордон через побоювання вилучення внаслідок санкцій (про це обмеження стало відомо лише у липні

2022 року). Обмеження діє до сих пір, з нього зроблено лише два виключення – для заходів у КНР та Султанаті Оман.

10 березня 2022 року російські музеї було виключено з «групи Бізо» - неформального об'єднання найвпливовіших музеїв світу, які просували спільний порядок денний щодо захисту колекцій, узгодження музейних політик тощо.

Російська влада певний час діяла в умовах невизначеності, тому що ніхто не міг передбачити тривалість війни, яка пішла не за кремлівським планом. Ще у липні 2022 року на зустрічі з делегацією Індії представники Мінкультури РФ запрошували їх на міжнародний культурний форум у Санкт-Петербурзі, який планувався на вересень. У вересні його спочатку перенесли на жовтень 2022 р., а потім скасували через «невідповідність ситуації».

Участь іноземних представників у складі експертних рад російських музеїв та інших форматах «призупинялась».

Поступово було сформовано рамку дій, яка включала такі основні елементи:

- Нарощування активності та міжмузейних контактів всередині РФ;
- Інтеграція музейними засобами окупованих територій (розпочато влітку 2022 року з проекту «Наші традиції» у захопленій Луганській області),
- Інтеграція до музейного простору РФ захопленої музейної спадщини України на тимчасово окупованих територіях;
- Збереження і нарощування контактів з лояльними країнами (Білорусь, Вірменія, Сербія, країни Центральної Азії тощо);
- «Поворот на Схід», форсований розвиток контактів з країнами Азії, Африки, Латинської Америки;
- Збереження формальної присутності у країнах заходу (шляхом організації виставок у «російських домах» та інших контрольованих майданчиках);
- Створення у РФ «дзеркальних» проектів до великих музейних подій у Європі з метою підкреслення неповноти європейської спадщини та культурних втрат через виключення Росії.

З 2022 р. найбільш активне музейне партнерство РФ розвиває з Білоруссю та КНР, серед інших пріоритетних напрямків – країни Центральної Азії та Перської

затоки. Осередком присутності РФ у Європі залишається Сербія, підтримуються контакти з Угорщиною (але це більше стосується музики). У травні 2022 року укладено меморандум про співробітництво у галузі музейної справи країн ШОС.

Поступово далися взнаки зусилля щодо зміни географії заходів.

У 2022 році «дні» Росії (культури, духовності тощо) відбулися у Білорусі, Вірменії, Болгарії, Киргизстані, Єгипті, Ефіопії, Замбії, Танзанії. У 2023 році в Африці додалася Республіка Конго, Мозамбік та ПАР, а також – на Кубі, у Нікарагуа, Таджикистані, Сербії та Ірані.

У вересні 2022 р. проведене музейне road-show у Казахстані у рамках засідання Ради з питань культурного співробітництва держав СНД, у жовтні – у Вірменії, у листопаді 2022 року організовано першу музейну конференцію Росія – Узбекистан.

У грудні – перший Російсько-Бахрейнський культурний форум та перший Російсько-Бахрейнський музейний діалог з road-show провідних музеїв. У 2023 році у рамках «днів Росії» відбувся російсько-таджицький музейний форум.

Географія «Русских сезонов»: 2023 рік – Узбекистан, Казахстан; 2024 рік – Бразилія, ПАР; 2025 рік (план) – Оман та Бахрейн.

У травні 2023 року відбувся перший російсько-білоруський музейний форум.

У 2023 році відбулися дні російської культури у В'єтнамі (зокрема, підписано угоду про співробітництво між Державним музеєм політичної історії Росії та Музеєм Хо Ши Міна), у липні 2024 р. – дзеркальні дні В'єтнаму у Росії.

Також Росія на базі колекцій своїх музеїв влаштовує заходи, які є тлом для розвитку стосунків з цільовими країнами. Крім вже згаданих виставок з африканської тематики, у 2023 р. відбулися виставки стосовно спадщини і традицій Індії, Камбоджі, Індонезії тощо.

На європейському напрямі події були структуровані через майданчики «російських будинків» у Парижі, Римі, Берліні, Люксембурзі, Відні, Софії, Белграді тощо.

На підставі угод з Россотрудничеством заходи, присвячені М.Глінці, С.Рахманінову, Ф.Шаляпіну, Г.Улановій, М.Плісецькій та іншим діячам культури проводили переважно два музеї – Державний центральний театральний музей ім. О.О.Бахрушина (Бахрушинський музей, м. Москва) та Російський національний музей музики (м. Москва).

У 2024 р. Россотрудничество уклало угоду про співробітництво з Державним музеєм історії російської літератури ім. В.І.Даля (м. Москва) для організації серії виставок.

Також представлені деякі регіональні музеї федерального значення, зокрема, Державний музей «Смоленська фортеця». Ця установа є однією з базових у стосунках з Білоруссю.

З найпоказовішого: у червні 2023 р. музей «Смоленська фортеця» презентував захід «Фортеця слов'янського слова» у Словенії (замок Богеншперк). Особливість в тому, що у 2019 р. у цьому замку було відкрито Російсько-Словенський центр імені Даворина Хостника. За усталеним шаблоном, який відтворюється у різних країнах, діяльність установи супроводжує Російське історичне товариство, яке очолює голова СВР РФ Сергій Наришкін.

До міжнародної діяльності залучаються і окремі регіональні музеї. Наприклад, Оренбурзький музей образотворчих мистецтв неодноразово представляв свою візитну картку – виставки пухових хусток («павутинок»). У вересні 2023 р. хустку із зображенням екс-президента Чилі Сальвадора Альєнде виставив «Російський дім» у Сантьяго. У лютому 2024 р. експозицію хусток представили у Російському домі науки та культури у Люксембурзі. У липні 2024 р., у контексті проведення «Російських сезонів» у Бразилії, хустку виставили у Ріо-де-Жанейро на експозиції традиційних російських промислів.

У квітні 2024 року відкрито «перехрестний» Рік культурних обмінів та туризму Росія-Таїланд, що розширює географію російської присутності в АТР.

Слід звернути особливу увагу на системну роботу Міністерства культури РФ, яка є складовою загальної політики російської влади, що скоординовано здійснюється різними органами.

Зокрема, міністр культури РФ Ольга Любімова (знаходиться під міжнародними санкціями) не тільки представляє Росію на міжнародних зустрічах у

багатосторонньому (ШОС, СНД, БРІКС, форум «Росія - Африка» тощо) та двосторонньому форматі, але й постійно залучена до міжнародних візитів керівництва РФ та особисто відвідує цільові країни.

У грудні 2022 року Любімова брала участь у Азійському форумі культурного співробітництва (Гонконг, КНР). Також вона відвідала Бахрейн, ОАЕ, Оман, Таїланд, Казахстан, Узбекистан, Азербайджан, Бразилію. Загалом провела зустрічі з десятками міністрів культури, які відвідували РФ, зокрема, у рамках Форуму об'єднаних культур у Санкт-Петербурзі.

На рівні заступників міністра Росія була представлена у широкому спектрі країн – від КНДР до Єгипту. Мінкультури РФ підписано програми співробітництва на 3-4 роки з Алжиром, Абхазією, Казахстаном, Узбекистаном, Ліваном та іншими країнами.

Наразі офіційні особи РФ виробили для контрагентів стандартну музейну пропозицію:

- запрошення до участі в заходах на території РФ (Форум у Санкт-Петербурзі, фестиваль «Інтермузей», дитячі та молодіжні заходи тощо),
- влаштувати «дні»/ «рік»/ тематичні заходи до ювілею видатного діяча, інші обмінні заходи;
- в якості підготовки провести музейне road-show, в розвиток – музейний саміт;
- узгодити програму співробітництва на 3-4 роки.

Пропозиція посилюється за рахунок заходів з інших жанрів мистецтв (музика, кіно, театр тощо).

Серед особливих проектів слід відзначити започаткування постійних дзеркальних майданчиків (залів) у Державному Ермітажі та Національному музеї Оману, що є результатом багаторічної співпраці.

Безпрецедентного характеру набуває культурний обмін між Росією та **Китаєм**.

З середини 2022 року у якості об'єкту постійної уваги КНР у Москві обрано музей «Горки Ленінські». Китай надає технічну допомогу, даний музей на постійній основі під час візитів відвідують офіційні делегації з КНР та інші громадяни Китаю.

У 2023 році відбувався інтенсивний процес укладання двосторонніх угод про співпрацю між російськими та китайськими музеями.

Апогеєм стало оголошення під час державного візиту до КНР очільника РФ В.Путіна у травні 2024 р. «перехресного» року культур Росія – Китай 2024-2025.

Заплановано понад 230 заходів у 51 місті КНР та 38 містах Росії. У тому числі, 30 музейних виставок, до яких будуть залучені Ермітаж, Третьяковська галерея, Музеї Московського Кремля, Державний історичний музей тощо.

Китайські музеї розвивають контакти з музеями російського Далекого Сходу, фахівці з КНР залучені до проектів з реставрації тощо. Тобто йдеться про інтенсивне двостороннє співробітництво, яке до 2014 року РФ намагалася вибудовувати з європейськими країнами.

Наразі відбулася певна спеціалізація музейних заходів.

Заходи історико-ідеологічного спрямування інтенсивно проводяться у регіонах РФ та на окупованих територіях України. Для присутності у Європі більше використовують музичну, театральну та літературну спадщину, як достатньо відому, універсальну та придатну для представлення у вигляді медіа, фото та стендових експозицій. Також демонструють предмети декоративно-ужиткового мистецтва.

Музейні цінності високої вартості (оригінали живопису, вироби з дорогоцінних металів тощо) або великого історичного, мистецького значення дозволено вивозити тільки в Китай та Оман, де є гарантії повернення у випадку спроб накладення санкцій.

Особливої ваги для розвитку міжнародних музейних контактів РФ набувають Форум об'єднаних культур у Санкт-Петербурзі та фестиваль «Інтермузей». На цих майданчиках РФ виступає як модератор і донор знань, намагається бути центром тяжіння для тих держав, які неспроможні або з інших причин не залучені до партнерської взаємодії з провідними європейськими країнами та США.

У підсумку окреслені засоби забезпечують інтегральний вплив російської культури у цільових країнах.

Зважаючи на небезпеку, яку створює маскування агресивної війни музейними засобами, доцільно розглянути варіанти обмеження співпраці з російськими музеями. Наприклад, через обмеження взаємодії західних країн з тими державами/музеями, які приймають російські продукти. У першу чергу це буде актуально для держав Перської затоки, певною мірою – для Китаю. А також накладення персональних санкцій на осіб, що найактивніше захищають агресію, порушують кордони України, підтримують окупаційну армію.

Також доцільно інформувати колег з різних країн про роль СВР РФ у розгортанні культурної експансії Росії за кордоном. Участь у спільних проектах з росіянами де-факто означає співучасть у заходах впливу російської розвідки.

Доцільно посилити санкції проти Россотрудничества та здійснити профілактичну роботу з пов'язаними структурами за кордоном.

Відсутність реакції призведе до того, що музеї перестануть об'єднувати людей на глобальному рівні.